

Kontinuity a diskontinuity v transnacionálním sociálním poli na příkladu margovanských Romů

Jan Ort – Petra Dobruská

DOI: 10.21104/CL.2018.2.01

Continuities and Discontinuities in the Transnational Social Field.
A Case of the Margovany Roma

Abstract The article is based on a long-term field research in an Eastern Slovak Romani settlement and an English town, to which Roma migrated from the settlement. The paper attempts to disrupt a bipolar approach to the migration of Roma to England, and, at the same time, to point to the transnational interconnectedness of the Romani community and to the replication of inter-group boundaries patterns. Such a dynamic approach to migration allows the authors to consider a different phenomenon, namely religious conversion of Roma to Pentecostal churches. This leads to an observation of parallels in the narratives of conversion and migration, which are both based on a dichotomy of “new” and “old”, and inclusion of the religious conversion phenomenon into the analysis of migration, alongside highlighting transnational social networks, acquiring secondary social bonds and strengthening local inter-group boundaries.

Key words Roma, Eastern Slovakia, England, migration, transnationalism, religious conversion.

Tento článek je výsledkem badatelské činnosti podporované Grantovou agenturou České republiky v rámci projektu „Migrace českých a slovenských Romů do Velké Británie a Kanady“, reg. č. 15-02702S. Autoři textu by chtěli na tomto místě poděkovat recenzentům/ recenzentkám textu za podnětné komentáře a dále především Zuzaně Znamenáčkové, která se výrazným způsobem podílela na první fázi výzkumu.

Contact Mgr. Jan Ort, Seminář romistiky, Katedra středoevropských studií, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Czech Republic; e-mail: honza.ort@gmail.com.

PhDr. Petra Dobruská, Seminář romistiky, Katedra středoevropských studií, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Czech Republic; e-mail: dobruskap@seznam.cz.

Jak citovat / How to cite Ort, Jan – Dobruská, Petra. (2018). Kontinuity a diskontinuity v transnacionálním sociálním poli na příkladu margovanských Romů. *Český lid* 105, 131–157.

doi:<http://dx.doi.org/10.21104/CL.2018.2.01>

1. Migrační trajektorie margovanských Romů

Když Slovensko v květnu roku 2004 vstoupilo do Evropské unie a Romové z východoslovenské vesnice Margovany¹ se stali součástí širšího fenoménu pracovní migrace do zemí západní Evropy (zejména Anglie; srov. Uherek 2007: 762–768), pro některé z nich to nebyla první zkušenost s transnacionální migrací. Část romských rodin byla v šedesátých letech přesídlena z Margovan na Moravu v rámci centrální politiky řízeného rozptylu, která byla součástí dlouhodobějších snah o „likvidaci cikánských osad“, respektive vypořádáním se s jejich existencí (viz Guy 1977: 249–342; Pavelčíková 2004: 86–94; Jurová 1993: 75–92). Tato akce nejen že dala díky přesídlení vzniknout romské komunitě margovanských Romů v moravském městě Beránky (ale i v některých dalších městech severní Moravy), současně však vytvořila i migrační most založený na transnacionálních sítích, které byly využívány a nadále udržovány. Margovanských Romů se týkal i fenomén azylové migrace do západní Evropy (Uherek 2007: 752–753) – na začátku devadesátých let začali Romové z Beránků žádat o azyl v Anglii, někteří z nich úspěšně. Některé romské rodiny z Margovan se pak k azylové migraci přidali v roce 1999 (konkrétně do země Beneluxu), ovšem jejich žádosti byly zamítnuty, respektive mnozí z nich se do Margovan vrátili ještě před jejich samotným vyřízením (Dobruská 2018²). Úspěšnost Romů z Margovan v rámci výše zmiňované pozdější pracovní migrace do Anglie se pak do velké míry odvíjela od existujících kontaktů s dřívějšími úspěšnými žadateli o azyl, jimiž byli Romové z Beránků.

Dobruská (2018) popisuje pro migraci margovanských Romů do Anglie několik zásadních fází: 1) migrace mužů za účelem sehnání práce, 2) migrace celých rodin, 3) častý pohyb mezi zdrojovou a cílovou lokalitou migrace, 4) usazování v cílové lokalitě migrace, 5) zpětné usazování na Slovensku. K tomu ovšem nutno doplnit, že ne všechny fáze se musely týkat všech rodin, které do Anglie migrovaly, současně pak zdaleka ne všechny fáze od sebe byly jednoznačně odděleny, respektive jednotlivé fáze nebylo možné vnímat jako definitivní. Totiž, jak ukážeme dále, není možné ptát se po finalnosti usazení v cílové či zdrojové lokalitě migrace. Jednotlivé migrační trajektorie neodrážely jednorázový pohyb z jedné lokality do druhé, ale spíše neukončený pohyb margovanských Romů mezi jednotlivými lokalitami. Takový pohyb pak měl v různých fázích u různých rodin či jednotlivců odlišnou intenzitu.

1 V textu uvádíme smyšlená jména obcí a participantů výzkumu.

2 V tisku.

2. Metodologie

Předkládaná studie je založená na terénním výzkumu, který prováděla Petra Dobruská v letech 2003–2017, spolu s ní Jan Ort v letech 2015–2017.³ Dlouhodobý terénní výzkum je cenný především tím, že Dobruská navštívila sledovanou obec ještě před událostmi, které spustily dynamický proces proměny romské komunity, ale i celé obce a vztahů v rámci ní (viz Dobruská 2018). Text vychází z analýzy rozhovorů a vlastních zúčastněných pozorování při etnografických výzkumech na Slovensku i v Anglii. Na tomto místě si dovoluujeme zdůraznit odlišnou povahu takto získaných dat. Zatímco při pozorování jsme byli schopni zaznamenávat konkrétní jednání a sociální interakce participantů výzkumu, výpovědi o takových událostech je nutné vnímat na úrovni osobních postojů, reflexí a deklamací (srov. Jerolmack – Khan 2014). Části textu založené na analýze rozhovorů, jsou tak zaměřeny především na to, jak samotní aktéři reflektovali události spojené s migrací a jak s nimi zacházeli v narativní podobě. Oba typy dat používáme ve vzájemném dialogu, kdy pozorování je nejen možností sledování konkrétních praktik transmigrantů, ale současně poskytuje rámec, ve kterém lze číst jejich výpovědi.

Rozhovory s margovanskými Romy byly pořizovány v různých fázích výzkumu v obou sledovaných lokalitách, a to výhradně v romštině, jakožto hlavním komunikačním jazyce v rámci sledované romské komunity. Vlastní data pak okrajově doplňujeme o poznatky z terénního výzkumu, který byl pod vedením Jaroslava Šotoly prováděn ve stejné komunitě, a to výhradně ve zdrojové lokalitě na Slovensku (viz Prokeš et al. 2016).⁴

3. Transnacionální společenství

V antropologickém studiu migrace se v reakci na její bipolární pojetí, v rámci kterého byla sledována především témata individuálního vykořenění z lokality zdrojové a začlenění do lokality cílové (více např. Glick-Schiller et al. 1995),

-
- 3 Intenzivní fáze výzkumu probíhala především v letech 2003–2009. V tomto období prováděla Dobruská pravidelné návštěvy margovanských Romů v délce několika dnů až několika týdnů, a to zpočátku převážně na Slovensku, ale později i v Anglii. V letech 2010–2014 zůstávala Dobruská s margovanskými Romy v pravidelném kontaktu přes sociální síť a Skype, později pak spolu s Ortem navázala dvěma týdenními výzkumy na Slovensku (2015) a shodně dvěma týdenními výzkumy v Anglii (2016, 2017). Kromě autorů textu byla do výzkumu výrazně zapojena i Zuzana Znamenáčková (2003–2009), v počátečních fázích výzkumu pak dále Františka Dvorská, Kristina Dienstbierová, Martina Kolmanová, Kateřina Turková a Karin Morávková.
- 4 Sledovaná vesnice je v uvedeném textu pseudonymizována. Totožnost s námi zkoumanou vesnicí jsme ověřili při ústní konzultaci s Jaroslavem Šotolou. Vzhledem k dřívější publikaci (Dobruská 2018) používáme pseudonym vlastní.

začala formovat *teorie transnacionální migrace*, která si kladla za cíl tuto jednoznačnou dichotomii překlenout (především Basch et al. 1994; více viz Szaló 2007). Teorie se v duchu postkoloniální kritiky snažila vymanit z nahlížení na Druhé jako na přistěhovalce a jejich původní domovy jako místa jinakosti (Szaló 2007: 9). Učinila tak posun od vykořeněného migranta k transmigrantovi (Glick-Shiller et al. 1995), jehož sociální působnost se vztahuje současně k novému i původnímu domovu, a oba domovy se tak propojují v jednom *transnacionálním sociálním poli* (Szaló 2007: 105). Takový přístup pak narušil předpoklad jednoty identity, kultury a místa (srov. Gupta – Fergusson 1992), spíše než o dvou společnostech na různých místech začal uvažovat o jednom společenství transnacionálně rozkročeném (Szaló 2007: 8, 36). V tomto kontextu bylo rovněž upozorňováno na nebezpečí metodologického nacionalismu, který měl tendenci monopolizovat úlohu hranic národních států při formování transnacionálních meziskupinových hranic (Wimmer – Glick-Shiller 2002a, 2002b, 2003). S ohledem na širší politický kontext je státním hraničním přiznáván důležitý, nikoliv však všemocný vliv na transnacionální pohyb: „proměňující se národní státy soustavu praktik a jejich proudění ovlivňují, ale nevládnou nad ní“ (Szaló 2007: 60).

Identity transnacionálního společenství jsou „zprostředkované sdílenými vzpomínkami, smyslem společného osudu a smyslem sdílené přítomnosti“ (Szaló 2007: 133) či smyslem spoluzodpovědnosti (Werbner 2002). Uherek uvádí jako důležité aspekty konstrukce skupinové hranice a) permanentní tok informací (sociální kontrola), b) starost o ostatní členy skupiny (minimálně na deklarativní úrovni), c) poskytování informací o sobě (různé komunikační technologie, např. Skype), d) navštěvování, obdarovávání (Uherek 2018: 100–102). V transnacionálních sociálních sítích mají svoji výraznou úlohu zejména příbuzenské vazby (Szaló 2007: 113). Rodinné a osobní sítě jsou současně jednou ze čtyř kategorií, které dávají dohromady tzv. *migrační systémy* (Fawcett 1989: 673), které, jakožto teoretický koncept, využívá Uherek (2018: 87–88) při analýze migrace Romů ze Slovenska (resp. z České republiky) do zemí západní Evropy. Koncept *migračních systémů* v duchu *teorie transnacionální migrace* nevnímá zdrojovou a cílovou lokalitu jako diskontinuum, ale jako místa spojená skrze vzájemné vztahy, a to jak na úrovni politických rozhodnutí, tak na úrovni symbolů a významů (Zlotnik 1992).

Výše uvedená deskripce migračních trajektorií margovanských Romů napovídá, že právě transnacionální koncepty (ať už teorie transnacionální migrace nebo koncept migračních systémů) mají ve vztahu ke sledovanému společenství vysokou relevanci. Transnacionální společenství, které nabylo na významu v 60. letech migrací (řízeným přesunem) Romů ze slovenských Margovan do českých Beránků, vytvořilo základ pro další obousměrný pohyb (zejména krátkodobou pracovní migraci do českých zemí), který ještě na konci našeho výzkumu vykazoval známky neukončené transnacionální migrace. Současně pak Romové z Beránků díky úspěšné azylové migraci z 90. let

usnadnili pracovní migraci Romů z Margovan do Anglie (a v některých případech dále do Kanady). Romové původně z Margovan tak vytvořili transnacionální sociální společenství, které se rozprostíralo mezi třemi státními hranicemi vymezená území. Státní hranice v rámci tohoto transnacionálního společenství nehrály bezvýznamnou úlohu, mohly totiž představovat reálnou bariéru pohybu (nebo naopak impulz k pohybu při jejich oslabení) mezi jednotlivými zeměmi. Současně tomu nebylo tak, že by margovanští Romové v rámci transnacionálního společenství tvořily plně homogenní komunitu bez vnitřních hranic – jednotlivá místa byla asociována s různým sociálním statutem, s odlišnými ekonomickými možnostmi (srov. Grill 2012: 1271), ale i s odlišnými vlastnostmi sdílenými v rámci dílčích komunit (např. o margovanských Romech v Beránkách se někdy říkalo, že jsou sobečtí, o Romech v Margovanech, že jsou zpátečníctví atp.). K dynamice skupinových hranic je nutné připomenout, že margovanští Romové se v rámci transnacionálního sociálního pole v některých situacích identifikovali obecně s Romy ze Slovenska, jindy naopak se Slováky, Východoevropany atp.

Koncept transnacionálního sociálního pole vnímáme v jeho širším pojetí, které přiznává „participaci na transnacionálních sociálních polích jako otevřenou nejenom pro transmigranty, tedy ty, kdo pravidelně cestují mezi svým původním a novým domovem, nýbrž také pro subjekty, které vykonávají nejrozličnější politické, ekonomické a kulturní transnacionální praktiky nepravidelně, nebo dokonce vůbec přistěhovalci nejsou.“ (Szaló 2007: 10). Do takových sociálních polí tak jsou zahrnuti i Druzí, kteří se podílejí na formování identity transmigrantů, a to v původním i novém domově a na dalších místech (tamtéž: 105). V případě margovanských Romů tak do takového sociálního pole lze zahrnout vedle členů vlastního transnacionálního společenství margovanských Romů (na Slovensku [v Margovanech], v České republice [v Beránkách] a v Anglii) i další osoby, které se spolupodílejí na utváření významů jednání transmigrantů, ale i formování jejich identit. Lze sem tak zahrnout neromské vesničany v Margovanech, přistěhovalce v Anglii (Romy i Neromy), ale i „původní“ obyvatele anglického města, konvertity v letních církvích, kolegy v práci atp.

Podobně jako Uherek, který v teoretickém rámci transnacionalismu sleduje, co si migranti jsou schopni spolu se svými těly přenášet mezi jednotlivými místy, budeme sledovat kontinuity a diskontinuity transnacionálního pohybu margovanských Romů. Bipolární vnímání migrace se pokusíme narušit skrze její částečné přijetí, a to s ohledem na to, že na opozici „starého“ a „nového“ stavěli své příběhy samotní margovanští transmigranti. Hned z kraje ukážeme, že takové jejich pojetí bylo doprovázeno narativem kontinuity vlastních postojů a hodnot (4.1.). V další části rozebereme, jakým způsobem se Romové vztahovali v narativní podobě k „domovu“ (*khere*), ale i to, jak v kontextu domovské obce kapitalizovali migrační zkušenost a jak se vztah k domovu lišil s ohledem na generaci transmigrantů (4.2.).

V nastolené logice pak bude zbytek textu zaměřen především na „cizinu“ (*cudze štati*), konkrétně nové prostředí anglického města. Ukážeme, že narativy, které předkládají mytický obraz nového prostředí, založený na neomezených ekonomických možnostech a etnické rovnosti, je vhodné vnímat především jako situačně (a místně) podmíněnou diskursivní praktiku a součást kapitalizace migrační zkušenosti (4.3.). Mechanismy (dis)kontinuit budeme následně ilustrovat na fenoménu náboženské konverze, kdy nejprve ukážeme, jak sociální funkce letničního sboru částečně nahradila narušené mechanismy sídelní struktury a sociální kontroly, poskytla sekundární sociální vazby v novém prostředí, ale zároveň i posílila transnacionální vazby společenství margovanských Romů. Doprovodným jevem posledně jmenovaného fenoménu pak bylo posilování hranice etnické (4.4.). Právě replikací vzorců meziskupinových hranic se budeme věnovat v poslední části čtvrté kapitoly. V této části zároveň ukážeme, jak samotné fenomény transnacionální migrace a náboženské konverze produkují nové hranice, a to navzdory tomu, že jsou často zasazeny do diskurzu jejich narušování (4.5.). Text uzavřeme příběhem Ferka a Margity, na základě kterého zproblematizujeme samotné terminologické vymezení „zdrojové“ a „cílové“ lokality migrace (5.).

4. Kontinuity a diskontinuity

4. 1. (Dis)kontinuity v migračních narativech

Margovanští Romové vypovídali o migraci do Anglie jako o přelomovém momentu v životech svých rodin, ale i celé komunity. Tato zásadní změna byla podpořena náboženskou konverzí k romské letniční církvi. Stejně jako konverze (srov. Ripka 2013) má i migrace částečně narativní charakter (srov. např. Nekorjak 2005), přičemž migrační i konverzní narativy bývají vystavěny na protikladu nového a starého – v tomto smyslu lze uvažovat o narativu diskontinuit. Margovanští Romové sami formulovali tuto dichotomii na makro i mikro úrovni.

Z hlediska makro úrovně, tj. širšího politického kontextu, stavěli proti sobě na jedné straně slovenský stát, který jim nedokázal zajistit práci, obecně se o ně nestaral a nechal je žít v bídnych podmínkách. Na druhé straně tak v jejich očích stála Anglie, respektive Evropská unie, která jim byla schopna poskytnout nejen dobře placenou práci, ale i kvalitní vzdělání pro jejich děti a důstojné podmínky k životu. V kontextu práce navíc Romové připomínali genderový aspekt, kdy na Slovensku byly dostupné pouze fyzicky náročné, tedy „mužské“ práce (navíc v omezeném množství), naproti tomu v Anglii byly dostupné práce, které mohly vykonávat i ženy.

„Ženy? Kam by [je] vzali doma do práce? Nikam, nikam. My ženy abychom jen seděly doma, pořád v domácnosti. A tady? Můžu jít [do práce] kam chci. Jakou práci si vyberu, takovou dělám.“⁵

Širokou nabídku pracovních příležitostí v Anglii pak Romové demonstrovali i na jiné úrovni – následující výpověď odkazuje k práci v potravinovém průmyslu:

„I tady [na Slovensku] jsou takové fabriky, jaké jsou v cizině. Jak to, že nás Romy v cizině berou do práce? Pracujeme s masem, s [potravinovými] výrobky. Tam děláme normálně všechno rukama. Tady na Slovensku by Roma do takové práce nevzali.“⁶

Podobné odkazy známe i z narativů slovenských Romů s migrační zkušeností do českých zemí. Ort tak například popisuje, jak se ustáleným hodnocením rovnosti vztahů mezi Romy a Neromy stala výpověď o sdíleném pití limonády. Takový argument v sobě obsahoval implicitní sdělení, že neromští sousedé na Slovensku, by se po Romech limonády nenapili (Ort 2017: 108–109). Sadílková doplňuje, že odkazy na sdílené stravování „souvisí s významem komensality, ze strany Romů výrazně chápané jako odraz existujících sociálních hierarchií uvnitř romského společenství i vně něj a z nich vyplývajícího způsobu vzájemné komunikace“ (Sadílková 2016: 236). Výpověď margovanské Romky posouvá obdobný argument do roviny pracovních příležitostí, jeho sdělení je ale obdobné: deklarace narušení nerovností formulovaných ve vztahu k Romům ve slovenském kontextu.

Z hlediska každodenních sociálních interakcí stavěli margovanští Romové proti sobě na jedné straně všudypřítomný rasismus a ponížení ze strany úřadů, ale i neromských sousedů na Slovensku, na straně druhé pak možnost vymaňování se z jednoznačného etnického stigmatu (možnost anonymizace romství) v novém prostředí v Anglii (srov. Grill 2017; Uherek 2018: 93) a později rovnocenné přijetí romství v deklarovaném transetnickém diskurzu letniční církve (srov. Podolinská 2009), respektive prostředí anglického města jako celku. Takto vystavěným narativem se ale Romové současně vymezovali vůči existujícím předsudkům o líných a práceneschopných „cikánech“ (srov. Pavelčíková 2015). Z jejich pohledu tak změna, která se udála, nevycházela z jejich vlastní

5 Nahrávka č. 2007-02-17-03. Rozhovor se ženou (42 let) vedly Petra Dobruská a Zuzana Znamenáčková 17. 2. 2007 v Anglii. Originál: „*Kaj bi lenas andre buči khere. Níkhaj, níkhaj. Ča te bešel khere, furt andro khera, amen o džuvla. A adaj? Šaj džav, kaj kamav. Savi buči mange kidav avri, koja kerav.*“

6 Nahrávka č. 2005-02-09-01. Rozhovor se ženou (40 let) vedla Zuzana Znamenáčková 9. 2. 2005 v Margovanech. Originál: „*The kadaj kale fabriki hin, so andro cudze štati, soske amen le Romen andro cudze štati andro buča kiden? Paš o masa keras buči, paš o virobki. Odoj normalne sa le vastenca keras buči a adaj pre Slovensko Romes bi na lenas andre buči, na prijinenas pre kajsi buči.*“

proměny, ale z proměny podmínek, které jim umožnily ukázat jejich pravou tvář. Podobně tak jedna z romských žen vysvětlovala pití alkoholu u Romů v domovské lokalitě na Slovensku:

„Doma říkají gádžové, že naši Romové jen pijí, ale to tak není. To chlap, i když dostával tu podporu, pil z žalu, protože neměl práci. Šel do práce, pil, protože neměl z čeho, neměl peníze, žil bídně. Neměl dům, neměl kde bydlet, doma jich spalo na jedné posteli pět, šest, až deset. Teď už to neexistuje, protože je Anglie, Anglie nás postavila na nohy.“⁷

Téma pití alkoholu se objevovalo v narativech margovanských Romů jako symbol morálního úpadku – níže ukážeme, že takto byl použit například ve vztahu k místním Angličanům (kap. 4.5.), obdobně byl využíván i při vymezení „starého“ života, ať už byl tento rámován migrací („Anglie nás postavila na nohy“), nebo náboženskou konverzí („My jsme teď křesťané, my nevíme, co to je pálenka.“⁸). Romové s obdobným argumentem odsuzovali i povrchnost víry („Lidé se nechávají pokřtít, do kostela už ale nechodí, pijí, hrají automaty.“⁹).¹⁰ Výše citovaná výpověď je ovšem zajímavá právě tím, že negativně vnímané aspekty života před migrací sice připouští, ale externalizuje jejich příčinu mimo romské aktéry samotné. Tu namísto toho spatřuje ve strukturálně determinovaných neutěšených životních podmínkách, které nedávají možnost práce, ani dostatečné náhrady v nezaměstnanosti. Migrační narativy tak sice na jedné straně mohly vykazovat diskontinuity starého a nového, na straně druhé však mohly sloužit k deklaraci kontinuity vlastních postojů a hodnot.

7 Nahrávka č. 2007-02-17-03. Rozhovor se ženou (42 let) vedly Petra Dobruská a Zuzana Znamenáčková, 17. 2. 2007 v Anglii. Originál: „*Khere den duma o gadže, hoj amare Roma ča pijen, oda nane oda. Oda murš hoc te chudelas oja podpora, pijelas andre žala, bo na has buči. Džalas andre karčma, pijelas, bo na has sostar, na has les love, bjednes dživelas. Kher na has, na has kaj te bešel, andro kher pre jekh hadžos sovenas, po pandž, šov džene, až po deš džene. A akana imar kada na ekzistinel, bo hin Anglija, Anglija amen thodžas pro than.*“

8 Nahrávka č. 2007-02-17-03. Rozhovor se ženou (42 let) vedly Petra Dobruská a Zuzana Znamenáčková, 17. 2. 2007 v Anglii. Originál: „*Amen akana o krestána, amen na džanas s´oda paľenka.*“

9 Nahrávka č. 2007-10-10-03. Rozhovor se ženou (33 let) vedly Petra Dobruská a Františka Dvorská 10. 10. 2007 v Anglii. Originál: „*O džene pes den te bolel, andre khangerik imar na phiren, pijen, automati bavinen.*“

10 Lze doplnit, že takováto narativní tematizace pití alkoholu (ať už v kontextu migrace nebo konverze) nevyklučovala jeho praktikování. Deklarované sociální normy umožňovaly pití alkoholu, pokud nebylo příliš veřejné, resp. pokud bylo občasně a kontrolované (např. domácí oslavy narozenin). Jistá forma pití alkoholu pak mohla být v novém prostředí i symbolem vyššího statusu (např. půllitr točeného piva v restauraci).

4. 2. Domov

Při popisu migrace do Anglie obyvatel Sylhet poukázala Katy Gardnerová na jejich duální chápání domova a ciziny (Gardner 1993): cizina byla asociována se socio-ekonomickým vzestupem (a současně socio-ekonomický vzestup asociován s cizinou) a domov se socio-ekonomickou stagnací. V této dualitě byl ale současně bengálský domov asociován s kořeny kulturní identity, spiritualitou, skutečnými emocemi, zdroji léčivých elementů oproti britské cizině asociované s morálním úpadkem. Shodně s takovými představami tak obyvatelé Sylhet toužili po cizině, ale netoužili po začlenění se do cizí společnosti.

Situace romských migrantů ze Slovenska se zdá být v něčem odlišná: jak jsme uvedli výše, k dualitě bohaté ciziny a ekonomicky stagnujícího domova se u nich přidává strukturální vyloučení a každodenní rasismus, kterému čelí Romové v „domovském“ Slovensku. Namísto toho, aby jakožto přistěhovalci prožívali mimo původní domov novou zkušenost rasismu (Gardner 1993; dále např. Glick-Shiller – Fouron 1990), jsou tak Romové schopni v cizině zažívat nový pocit přijetí (např. Dobruská 2018) a etnické anonymity (Grill 2017), popřípadě zpětně nahlédnout iluzi rovnosti v domovské lokalitě na Slovensku (Kobes 2012: 24–25). Přesto mnozí Romové vykazují silné vazby a sebeidentifikaci s domovskými slovenskými vesnicemi (Scheffel 2015; Ort 2016, 2017).

Margovanští Romové i po více než deseti letech v Anglii asociovali *where „doma“* se Slovenskem a mezi oběma místy udržovali neustálý pohyb nejen lidí, ale i informací, věcí, statusů, financí, významů atp. Výrazně viditelnou známkou provázanosti obou lokalit byla zásadní proměna romských obydlí v rámci osady, ale i celkové sídelní struktury obce, kdy si romští transmigranti stále častěji kupovali/stavěli domy mimo osadu, tedy v části vesnice, která byla symbolicky vnímána jako neromská (podrobněji Prokeš et al. 2016: 187–195). Investici do výstavby nových domů, které ovšem zely prázdnotou, zatímco jejich majitelé zůstávali v Anglii, doplňuje Prokeš komentářem, že „[v]ětšina z nich je rozestavěných, se zabezpečenými okny, protože jejich majitelé žijí ve Velké Británii a na návrat do [Margovan] se teprve v budoucnu chystají.“ (Prokeš et al. 2016: 193). Domníváme se, že není na místě tázat se, zda se Romové v Anglii k návratu do Margovan chystají nebo nikoliv. Totiž, jak píše Szaló o transmigrantech, „tito lidé neopouštějí své domovy, přičemž se snaží vybudovat domov nový, avšak jak tento nový, tak jejich původní domov jsou poznamenány svou potenciální dočasností“ (2007: 117). Výstavbu domů v Margovanech (resp. jejich koupi mimo romskou osadu), lze tak podle nás vnímat spíše než jako doklad plánů k návratu, jako známku rozkročenosti transmigrantů mezi dva domovy a strategie zajištění se v situaci, kdy ekonomická a politická situace v Anglii nebyla vnímána jako jednoznačně a dlouhodobě stabilní. Navíc nové domy neměly plnit pouze svou praktickou funkci – představovaly totiž i viditelné statusové symboly, zhmotnění socio-ekonomického vzestupu úspěšných transmigrantů (srov. Gardner 1993). Přes

zásadní zlepšení životních podmínek oproti domovské lokalitě na Slovensku se Romové v Anglii ocitali opět ve spodních vrstvách sociální hierarchizace (srov. Grill 2012, 2017) a navíc, oproti slovenské vesnici, v relativně anonymním urbánním prostředí. Prostředí východoslovenské vesnice tak zůstávalo prostorem, ve kterém bylo možné migrační zkušenost ve vztahu k socio-ekonomické mobilitě daleko lépe kapitalizovat (srov. např. Grill 2008, 2012, 2015; Guy 1977: 485–486; Ort 2016, 2017).

Ani kapitalizace těchto statusových symbolů však neměla své teritoriální omezení: při výzkumu v Anglii v roce 2016, kdy jsme lokalitu navštívili po delší době,¹¹ nám někteří Romové začali vyprávět o svých nových domech a celkové proměně romské osady i sídelní struktury obce na Slovensku. Jeden z nich se nám chlubil se svým stavebním projektem ve vesnici mimo osadu a ukazoval nám jeho fotky na telefonu, romská žena zase popisovala, jak jejich domy s překvapením oceňovali Neromové z anglického města, kteří se jeli do Margovan podívat.¹² Takové deklarace doplňovaly dynamiku narativní kapitalizace migrační zkušenosti: při výzkumu v Anglii, kde Romové žili v částečně stigmatizovaných přistěhovaleckých čtvrtích (srov. Grill 2017: 9), upozorňovali na svůj nově nabytý sociální status na Slovensku. Naproti tomu při výzkumech na Slovensku nám Romové vyprávěli především o absenci etnické stigmatizace, rovnosti a ekonomických příležitostech v Anglii.

Podobně jako popisuje Gardnerová, i pro margovanské Romy byla domovská vesnice na Slovensku asociována s kořeny kulturní identity. V této souvislosti Romové často mluvili o *phure Roma*, „starých Romech“ (případně *amare phure* „naši staří“) a o životě *pretim* „předtím“, který byl asociován s vysokou měrou chudoby, ale i s „opravdovými romskými hodnotami“, zejména solidaritou v rámci komunity. Obdobně se vůči takové minulosti na jedné straně vymezovali – „chceme žít tak jako ostatní lidé, ne pořád jako

11 Intenzivní fáze výzkumu v Margovanech probíhala v letech 2004–2009, současně v Anglii v letech 2006–2008. Připomínáme, že v této fázi byly hlavními výzkumníci Petra Dobruská se Zuzanou Znamenáčkovou. Po delší pauze, v rámci které ovšem Petra Dobruská zůstávala s některými margovanskými Romy v kontaktu přes Facebook a Skype, navázali společným výzkumem v letech 2015 (Margovany) a 2016–2017 (Anglie) autoři tohoto textu. V tomto ohledu je možné reflektovat odlišnou pozici Jana Orta v rámci navazujícího výzkumu. Participantů výzkumu jej neznali, předpokládali jeho neznalost prostředí a měli tak tendenci mu vysvětlovat jak to vypadá v Anglii nebo naopak v Margovanech, popřípadě jak se situace proměnila pod vlivem migrace.

12 Ort, terénní deník 1. 11. 2016. Ke kontextu návštěv Neromů z Anglie na Slovensku píše Grill (2017: 14): „Někteří britští policisté, sociální pracovníci a ‚výzkumní experti‘ dostali příležitost vycestovat do jiných evropských zemí, aby získali přímé zkušenosti ze zahraničí a se svými východoevropskými protějšky si vyměnili znalosti o své práci s ‚Romy‘ v Británii. Tato setkání obvykle sestávala z workshopů, kde lokální zástupci, státní pracovníci a neziskové organizace prezentovali svou práci s ‚Romy/Gypsies‘. Nadto byly pro návštěvníky uspořádány ‚terénní‘ výjezdy, aby ‚Romy‘ viděli.“ (překlad autoři textu).

naši staří,¹³ na druhé straně se k ní vztahovali – „dříve Romové více drželi spolu, měli se raději než teď“.¹⁴ V souladu s ambivalentním vnímáním života *pretim* se margovanští transmigranti vztahovali i k domovské obci jako takové. V nové lokalitě v Anglii sice oceňovali multikulturní prostředí (*všelija-ko narodos* „všelijaké národnosti“), především v prvních letech migrace však v tomto kontextu vypovídali o kulturní nejistotě a obavách o osobní bezpečnost (především s ohledem na vlastní děti). Obdobně Romové na jedné straně oceňovali důstojné zacházení na anglických úřadech, kvalitu zdravotní péče a rovný přístup v institucionálním vzdělávání. Naproti tomu ale romská žena uvedla, že jedno z jejích nemocných dětí bylo možné vyléčit až teprve po návratu na Slovensko způsobem „starých Romů“. Na anglické škole byl sice oceňován rovný přístup, Romové ale zároveň poukazovali na cizí prostředí, ve kterém se mezi sebou bily děti z různých zemí. Jak vypověděla jiná žena, anglická škola byla sice lepší, ale na Slovensku byla „lepší kultura“ (*feder kultura*).¹⁵ Podobně jako uvádí Gardnerová (1993) a jak pro romskou migraci popisuje i Uherek (2018: 93–94), z hlediska praktik pak vazby k domovu stvrzovala i tendence pohřbívání zesnulých „doma“ na Slovensku, margovanští Romové navíc jezdili na Slovensko i za účelem křtu (římsko-katolického) nově narozených dětí.

Nutno ovšem zdůraznit, že vztah ke slovenskému domovu mezi margovanskými Romy nebyl přirozeně jednotný. Někteří Romové (zpravidla po rodinách) se do Margovan vraceli na větší či menší část léta, a to i za účelem údržby nově postavených (nebo rozestavěných) domů, jiní Romové se vraceli na Slovensko jen v případě nutnosti (vyřízení občanského průkazu, popřípadě jednorázové rodinné události) a ani tam neinvestovali do nemovitostí.

13 Nahrávka č. 2005-02-09-01. Rozhovor se ženou (40 let) vedla

Zuzana Znamenáčková 9. 2. 2005 v Margovanech. Originál:

„*Avka kamas te dživel sar haver dženo, na furt pale amare phure.*“

14 Nahrávka č. 2005-02-12-01. Rozhovor s mužem (30 let) vedla Zuzana

Znamenáčková 12. 2. 2005 v Margovanech. Originál: „*Avka pes varekana*

o Roma likernas, hoj feder, raderer pes dikhenas sar hoj akana.“

15 Celá výpověď: „Se školou jsou problémy. Naše děti chodí do školy, jdou ráno, přijdou domů a už slyšíme, že se bijí. No ale naše děti to nedělají, protože naše děti se bojí, tam jsou z různých zemí. (...) Ne že by tady [na Slovensku] byla lepší škola, ale tady na Slovensku je lepší kultura než tam [v Anglii]. Protože tam když řekneš učiteli nebo řediteli, tak on si z toho nic dělat nebude. Já už mám s tímhle zkušenosti, protože moje dítě ve škole zbili.“ Nahrávka č. 2008-02-03-01. Rozhovor se ženou (33 let) vedly Petra Dobruská a Zuzana Znamenáčková 3. 2. 2008 v Margovanech. Originál:

„*La školaha problemi hin, po jon phiren andre škola amare čhave, džan tosara, aven khere, imar šunas hoj maren pes. No ale amare čhavore kada na keren, po amare čhavore daran, odoj všelijako narodos hin. (...) Ta na hoj adaj hin feder škola, ale feder hin kultura adaj pre Slovensko sar odoj. Po odoj te pheneha le učiteliske lebo le rjaditeľiske, tak jov peske na kerla nič. Me imar som andre kada zkušimen, bo marde mire čhavores andre škola.*“

Vazby ke Slovensku se pochopitelně lišily i mezigeneračně v rámci jednotlivých rodin. Generace v produktivním věku, jejíž zástupci byli nejdůležitějšími aktéry prvotní migrace a nejdůležitější ekonomickou silou v Anglii, představovala transmigranty, kteří byli nejvíce rozkročení v rámci transnacionálního sociálního pole mezi Slovenskem a Anglií. Zástupci nejmladší generace už vyrostli v Anglii, již neovládali slovenštinu a ke Slovensku měli vztah minimální. Právě na jazykových kompetencích bylo možné mezigenerační rozdíl přináležen k dílčím lokalitám sledovat: v domácnostech margovanských transmigrantů v Anglii bylo přes den puštěno v drtivé většině vysílání slovenských televizních stanic (včetně televizních zpravodajství), tj. vysílání ve slovenštině (resp. okrajově v češtině). Zatímco pro prostřední generaci znamenalo takové vysílání vytvoření kontinua jazykového prostředí se Slovenskem, generace dětí, které vyrostly v Anglii, již takovému vysílání prakticky nerozuměla. Děti, které ještě stihly akvizici slovenštiny a následně si v Anglii díky pokračující školní docházce osvojily rychle i angličtinu, navíc fungovaly vzhledem ke svým jazykovým kompetencím pro své rodiče (dospělé transmigranty, kteří si angličtinu mnohdy osvojili jen omezeně) jako nutný jazykový doprovod při komunikaci s anglickými úřady. V situaci odlišných jazykových kompetencí v neromských jazykových kódech fungovala romština nejen jako důležitý marker skupinové identity, ale i jako jediný společný komunikační kód napříč generacemi.

Konečně zástupci nejstarší generace, kteří byli již ekonomicky neaktivní, často zůstávali v Margovanech a z Anglie přijímali od svých příbuzných finanční podporu (*remittances*, viz např. Szaló 2007: 25). V případě úmrtí jednoho z páru v nejstarší generaci pak obvykle druhý z nich odjel ke svým potomkům do Anglie. Zbývá doplnit, že z Anglie zpět na Slovensko neputovali pouze lidé, finanční prostředky a statusové symboly, ale i kulturní fenomény. V margovanské osadě byl tak například otevřen obchod s hamburgery nebo obchod označovaný jako *chicken* (Prokeš et al. 2016: 194). Migrace do Anglie současně přinesla do Margovan nové (omezené) pracovní příležitosti. Jeden z Romů, vyučený stavař, který do Anglie nikdy neodjel, se ekonomicky stabilizoval díky zakázkám na výstavbu nových domů, které přicházely od Romů z Anglie. V rámci těchto prací navíc zapojoval i další členy komunity. Podobným způsobem byli zaměstnáváni na kvalifikované práce (zapojení elektřiny, plynu) i margovanští Neromové, což dle reflexe Romů symbolizovalo obrácení mocenských pozic v Margovanech (srov. Grill 2015).

4. 3. Cizina

Gardnerová popisuje cizinu (v případě jejího výzkumu rovněž Anglii), jako místo, které obyvatelé Sylhet mytizují, vnímají je jako místo neomezených možností. Příznačné je, že největší mytizaci se cizině dostává v očích těch, kteří v Anglii nikdy nebyli a střetávají se s ní jen v narativní podobě – ve vyprávění

navráťivších se transmigrantů. Takové narativy mytický obraz přižívovaly a zatajovaly vlastní sociální marginalizaci a rasovou diskriminaci transmigrantů, která je vedle kýženého ekonomického výtěžku v Anglii čekala.

U Romů na Slovensku bylo takové mytické zobrazování ciziny popsáno už pro poválečnou migraci do českých zemí (Hübschmannová 1993: 30–31; Synková 2006). Narativy byly v tomto kontextu vystavěny okolo rovného přijetí ze strany neromských sousedů. Jak jsme popsali výše, obdobný motiv se objevoval i ve vyprávěních o novodobé migraci do Anglie, a to jak u Romů z Margovan, tak i z jiných míst na Slovensku (Grill 2017). Replikace zavedeného vzorce na různých místech, u jiných skupin a v různém čase ovšem napovídá, že taková vyprávění nelze vnímat jako obraz každodenních sociálních interakcí v cílové lokalitě migrace. Vrátime-li se tak k příkladu výpovědi citované v úvodu textu, ve které romská žena tvrdí, že „dělá takovou práci, jakou si vybere“, je nutno doplnit, že takový výběr byl většinou omezen na nízkokvalifikované práce s často nevýhodnými pracovními podmínkami (zejména v počáteční fázi). Anglie tak pro margovanské Romy nebyla zdaleka jen místem neomezených ekonomických možností a etnické rovnosti. Byla totiž současně místem ekonomické marginalizace, a jak ukážeme dále, i replikace meziskupinových hranic, etnické izolace a celkové nejistoty.

Uherek (2018: 87) upozorňuje na to, že využívání osobních a příbuzenských sítí v migraci posiluje etnické hranice v cílové lokalitě (Light – Bhachu – Karageorgis 1989; Vertovec – Cohen 1999; Vertovec 2009); na efekt posilování etnické hranice v novém prostředí poukazuje právě i Gardnerová (1993). Pro analýzu takového fenoménu u Romů je vhodné se zaměřit na samotnou sídelní strukturu ve zdrojové a cílové lokalitě migrace. Uherek například poukazuje na reprodukci vesnických struktur ze Slovenska, kdy Romové z určitých vesnic odcházeli do konkrétních nových míst v Anglii.¹⁶ Pro margovanské Romy nebyla migrace jen pohybem do jiného kulturního a jazykového prostředí s absencí sociálních vazeb mimo vlastní příbuzenskou síť. Byla současně pohybem z vesnice, respektive z romské osady, do prostředí městského. Sociální život v romské osadě na Slovensku byl charakteristický propojením domácností v rámci širších rodinných celků (*fajta*¹⁷), mezi těmi domácnostmi pak docházelo k časté fluktuaci osob, informací, ale i věcí,

16 Nutno upozornit, že v případě margovanských Romů se od počátků migrace jednalo o minimálně dvě cílové lokality, mezi kterými rovněž probíhal pohyb jednotlivých rodin. Naše výzkumy se však soustředily výhradně na jednu z těchto lokalit, a to s ohledem na pobyt pro nás klíčového širšího rodinného celku.

17 K vymezení termínu *fajta* lze odkázat na definici Hübschmannové: „Zatímco *famelija* ‚se rozprostírá do šířky‘ – má rozměr na prvním místě horizontální – další ústřední příbuzenský pojem **fajta** (rod) zdůrazňuje vertikální linii: *fajta pal o dad*, nebo *fajta pal e daj*: rod po otci, rod po matce.“ (1999: 27, zvýraznění původní). Více viz Kobes (2010).

typicky kuchyňských potřeb nebo potravin (sůl, mouka, olej, káva) a tabáku. Výměna informací, která byla piliřem sociální kontroly v rámci komunity, však probíhala především v prostorách osady, v rámci sdílených dvorků, u studny, před jednotlivými obydlími atp. Takovým místům Romové říkali *po placi* „na plácku“. Sídelní struktura v novém městském prostředí byla do velké míry narušena, i tak ale nadále docházelo k přirozené fluktuaci osob mezi jednotlivými domácnostmi. V prvotní fázi migrace od léta 2004, kdy mnohé rodiny neměly zajištěné vlastní bydlení, docházelo k dočasnému pobytu více rodin v jednom bytě. V pozdějších fázích, kdy už jednu bytovou jednotku obývala zpravidla jedna nukleární rodina (někdy třígenerační), byly jednotlivé byty rozesety v rámci jedné, převážně přistěhovalecké čtvrti a do jisté míry to narušilo sociální kontrolu komunity. Fluktuace osob mezi jednotlivými byty však probíhala nadále. V novém prostředí se jednalo o neplánované (neohlášené), veskrze spontánní návštěvy, někdy za účelem zapůjčení věcí, jindy bez konkrétního účelu. Co se ale změnilo, byla absence jednoznačného prostoru *po placi*. Takový prostor společného setkávání, nikoliv už ale každodenní sociální kontroly, byl částečně nahrazen sociální funkcí bohoslužeb letniční církve.

4. 4. Od adaptace k izolaci

Migrace Romů z Margovan do Anglie byla od svých počátků v roce 2004 doprovázena další důležitou změnou, a to sice fenoménem konverze k letničním církvím. Na Slovensku se konverze týkala letničního hnutí *Křesťanské misie Maranatha* (KMM), v Anglii pak letničního hnutí *Jesus Army*.

V souvislosti s konverzí Romů k novým náboženským hnutím byla v odborné literatuře diskutována teorie *sociální deprivace* (Podolinská 2014), kdy marginalizovaní Romové skrze konverzi nabývali absentujících sekundárních sociálních sítí (Podolinská – Hrustič 2010). Sociální funkci společenství letničních církví je možné ilustrovat právě na příkladu margovanských transmigrantů. Po příchodu Romů do Anglie sloužily bohoslužby letničního sboru jako místo společného setkávání v situaci nového prostředí města a absence jiného společného prostoru. Sociální funkce byla zvýrazněná tím, že bohoslužby navštěvovali i Romové, kteří „novou“ víru odmítali. Situaci ze začátku pobytu v anglickém městě popsala romská žena, která bohoslužby navštěvovala, i když odmítala přijetí nového křtu¹⁸:

18 Letniční církve neuznávají křty z jiných denominací, v tomto případě římskokatolické církve na Slovensku (více k letničním hnutím viz např. Anderson 2004).

„Už je to dva roky, co tady jsme a známe toho pastora. Do kostela chodíme, všichni už se dali pokřtít, jenom my ne. [...] Byl tady táta a vzali jsme ho do kostela. Říkám: ‚Pojď, tati, do kostela, co budeš dělat doma, jdeme všichni.‘ Šli jsme, on tam stojí, kouká, nic nám neřekl. Potom, když byl trochu opilej, říká: ‚Poslouchej, do kostela choď, ale pokřtít se nenech.‘ Říkám: ‚Dobře, táto, že’s mi to řekl. Ne, nedám se pokřtít, neboj.‘“¹⁹

Jak upozorňuje Ripka s odkazem na Petera Gowa (Gow 2006), „[t]o, zda někdo *skutečně* konvertoval, není otázka pro etnografa, ale pro misionáře“ (Ripka 2013: 159). Stejně tak není naším cílem ani v našich silách rozhodnout, zda margovanští návštěvníci letničních bohoslužeb v Anglii „skutečně věřili“, nebo bohoslužby využívali „jen“ jako místo setkávání. Zmíněná výpověď ovšem ukazuje, že margovanští Romové sami sociální funkci bohoslužeb, respektive letničního sboru jako takového, tematizovali – autorka výpovědi přizvala k účasti svého otce, aby „nebyl doma sám“, sama vypovídala o pravidelné účasti na bohoslužbách, přestože se svými sourozenci na rozdíl od mnohých dalších Romů odmítala přijetí nového křtu. Současně stojí za pozornost, že takové odmítnutí doplňuje odkazem na kontinuitu rodinných hodnot, zde zastoupených autoritou vlastního otce.

Setkávání na bohoslužbách letniční církve na jedné straně poskytovalo utužování sociálních vazeb v rámci vlastní komunity, na druhé straně ale zajišťovalo i nabývání sociálních vazeb nových. To bylo pro margovanské Romy důležité pro orientaci v novém prostředí anglického města – skrze kontakty letničního sboru (především díky pastorovi) si Romové měli možnost hledat práci, letniční sbor se ale zároveň stal mikrosvětlem, skrze který Romové zakoušeli přijetí v novém prostředí – mikrosvětlem, v rámci kterého došlo k posunu od strategie etnické anonymity k etnické hrdosti. Příběh o nabytí etnické hrdosti se stal mezi margovanskými Romy legendou, ke které se oni sami opakovaně vraceli. Uvádíme jeho stručnou verzi:

„Celá Anglie ví, že jsme Romové a nevdají jim to. Protože my jsme měli takovou skupinu, tam bylo přes tisíc lidí, co takhle uctíváme Boha. My jsme šli k mikrofonu, můj strýc: ‚No chcel by som povedať, že sme zo Slovenska a my sme Rómovia,‘ a Angličani začali tleskat, že jsme se přiznali, že jim nevdají, jací jsme. Když jsme to řekli, sešli jsme dolů

19 Nahrávka č. 2006-12-01-03. Rozhovor se ženou (45 let) vedly Petra Dobruská a Zuzana Znamenáčková 1. 12. 2006 v Anglii. Originál: „*Imar amen duj berš so sam adaj a prindžaras kale pastoris. Andre khangerik phiras, ale imar savore pes te bolel dine, ča amen na. [...] Ehas adaj o dad a liřam les andre khangerik. Phenav: ‚Av, dado, tuke andre khangerik, so kereha khere, džas amenge savore.‘ Geřlam, na, jov ča terdžol, dikhel, nič na phendža amenge. Imar sar kavka matoro has, phenel: ‚Šun, andre khangerik phir, ale te bolel tut ma de.‘ Phenav: ‚Lačhes, dado, hoj mange phendžal. Na, me man na dava te bolel, ma dara.‘“*

*z pódia, ale všichni nás objímali, litovali nás kvůli tomu, co se nám dělo na Slovensku. Jsme rádi, že jsme do toho šli, cítíme se lépe.*²⁰

Takto vystavěný příběh koresponduje s tím, co bylo popsáno jako transetnický diskurz nových náboženských hnutí, tj. deklarace rovného přijetí bez ohledu na etnicitu (pro kontext Romů na Slovensku např. Hrustič 2010; Podolinská 2009). Na uvedené výpovědi je ale současně vidět, že takový diskurz je v narativech transmigrantů rozšiřován na celé nové anglické prostředí, které staví do výrazné opozice k prostředí slovenskému. V této souvislosti lze upřesnit, že nabytí etnické hrdosti v rámci letničního sboru lze spíše než jednorázový zlom vnímat jako kontextuální záležitost. Jinými slovy, pokud se margovanští Romové díky zkušenosti z letničního sboru začali hrdě hlásit k „romství“, neznamenalo to nutně deklaraci romské etnicity ve všech dalších sociálních kontextech (např. v práci).

Pro margovanské transmigranty měl letniční sbor ještě jeden výrazný sociální rozměr. Romové, kteří se pohybovali mezi Anglií a Slovenskem si byli vědomi výrazné podobnosti letničních sborů, které na jednotlivých místech působily:

*„Byl jsem v kulturáku [v Margovanech] a je to podobné jako v Anglii. Úplně všechno je stejné. Křtí, pokládají na tebe ruce, modlí se nad tebou.*²¹

Letniční sbor tak nezprostředkoval pouze vazby v rámci nového prostředí, ale současně zvyrazňoval propojení transnacionálního pole – romští transmigranti tak mohli navštěvovat známé prostředí letniční církve i při návratech na Slovensko. KMM však fungovala jako výlučně romská církev, zatímco *Jesus Army* naplňovala zmiňovaný transetnický diskurz (ne nutně s ohledem na reálnou rovnost, ale spíše s ohledem na samotnou přítomnost zástupců různých etnických skupin) a pro margovanské Romy tak rozvíjela vazby s okolním světem. I to se ovšem postupně změnilo, Romové začali církev

20 Nahrávka č. 2005-10-26-05. Rozhovor s mužem (22 let), rozhovor vedla Zuzana Znamenáčková 26. 10. 2005 v Margovanech. Originál: „*Calo Anglicko džanel, hoj Roma sam a na vadžinel lenge. Bo has amen ajsi skupina, so pal o tišic džene, so avka učivinas le Devles. Amen gejlám andro mikrofonos, miro bačis: ‚No chcel by som povedať, že sme zo Slovenska a my sme Rómovia,‘ a o Angličana chudle te klapkinel, hoj priznajindžam amen, hoj lenge na vadžinel, hoj save sam. Sar imar phendžam kada, avlám pal o javiskos tele, aľe savore amen chudenas, ľutinenas amen, hoj so kernas amenge pre Slovensko. A mek barikane sam, hoj gejlám andre kada. Feder amen čujinas.*“

21 Nahrávka č. 2005-10-24-02. Rozhovor s mužem (23 let) vedla Zuzana Znamenáčková 24. 10. 2005 v Margovanech. Originál: „*Andro kulturakos somas a me phenav, no oda tiž kajsi podobno so andre Anglija. Tiž kajso stejno, sa, sa, sa. Bolen, thoven upre o vasta, chuden pes pre tu te modlinel.*“

Jesus Army po prvních letech v Anglii opouštět a do některých anglických měst s romskými komunitami současně rozšířila svou působnost církev KMM (původně česká). Pastory církve se stali i někteří z margovanských Romů, kteří tak začali vést v příslušných anglických městech čistě romské sbory (navíc s bohoslužbami částečně v romštině; v případě námi sledovaného města se tak stalo v roce 2009). To, co původně zprostředkovávalo sociální vazby v novém prostředí, tak postupně přispělo k uzavírání se před okolním světem (etnické izolaci) a zvýraznilo vazby na domovskou lokalitu na Slovensku.

4. 5. (Dis)kontinuity hranic

Uvedli jsme, že margovanští Romové poukazovali na rovné přijetí v anglickém městě, respektive v letničním sboru. Pokusíme se detailněji zaměřit na povahu meziskupinových hranic pod vlivem migrační zkušenosti (resp. náboženské konverze). Co se skrývá za narativem rovnosti? Jak Romové vypovídali o jiných skupinách (ať už je definujeme jakkoliv)? Jeden z margovanských Romů vyprávěl o poměrech v Anglii takto:

„Tam jsou různé národy, ne? Ale když budeš slušný, nebudeš dělat nic, dají ti pokoj. Ať už jsem Rom nebo Pakistánec nebo jiná rasa, protože se to vnímá tak, jako by všichni byli bratři.“²²

V jeho výpovědi je patrný právě diskurz „rasové“ rovnosti, kdy je kategorie „rasy“ překryta všeobecným „bratrstvím“. Takto formulovaný diskurz má ale paradoxně podmínku v jisté míře izolace, respektive „nic nedělání“. O takové izolaci margovanští Romové v počátcích migrace explicitně vypovídali:

„Naše rodiny, co se známe dobře, tak my máme dobré vztahy. A s cizíma se nesetkáváme, co je nám po nich? [...] Kam bychom chodili? K doktorovi jdeme, ještě máme příbuzné z Čech, do kostela jdeme. Známe jen [pastora], jeho děti. Jinak nikam nechodíme. Na burzy chodíme! [smích]“²³

22 Nahrávka č. 2005-02-09-01. Rozhovor s mužem (40 let) vedla Zuzana Znamenáčková 9. 2. 2005 v Margovanech. Originál: „*Všelijako narodos odoj, na? No ale pokud aveha lačo, na kereha nič, dena tut pokoj. Oda či som Rom abo Pakistanos abo aver rasa, b'oda kavka pes považinel furt sar te bi phrala.*“

23 Nahrávka č. 2007-10-10-03. Rozhovor se ženou (32 let) vedly Petra Dobruská a Františka Dvorská 10. 10. 2007 v Anglii. Originál: „*Amare fajti so amen lačhes prindžaras, tak amen amen lačhes likerás, podavinas amen. Ta kajse cudzenca amen na likerás, so amen ehin pal lende? [...] Ta kaj phiraha? Ča ko doktora džas, pal o Čechi amen ehine inke predki, andre khangerik džas, okrem ča le [pastoris] prindžaras, leskere čhaven. Buter níkhaj na phiras. Po burzi phiras! [smích].“*

Jednou ze strategií nevybočování byla strategie etnické anonymizace. Oproti viditelné etnické dichotomii východoslovenské vesnice měli Romové v prostředí anglického města možnost dynamičtější práce se skupinovou identitou. V anglickém městě mohli vystupovat jako víceméně anonymní přistěhovalci, do popředí mohla vystupovat jejich národnostní identita Slováků, což ve slovenském kontextu bylo těžko možné. V tomto ohledu pak Romové vypovídali o nečekaných nových spojenečtvích. Podle vlastních výpovědí tak Romové pomohli do Anglie některým svým neromským sousedům z Margovan a nechali je u sebe bydlet při nejistých začátcích v novém prostředí. Skrze takový narativ demonstrovali převrácení pozic, kdy u nich dočasně žili „gádžové“ (*gadže*), kteří by k nim v kontextu slovenské vesnice „nešli ani na návštěvu“. Ovšem Romové stejně tak vypovídali o replikaci zavedených hranic. Na jedné straně upozorňovali na to, že i margovanští Neromové, kterým dříve pomohli, je po čase v kontextu anglického města přestali i zdravit. Při sociálních interakcích s etnickými Slováky navíc nebylo možné udržet etnickou anonymitu, čímž Romové vysvětlovali diskriminaci v zaměstnání:

„Jsou tam gádžové, já mám šéfa, on sedí v takové kanceláři. A on mi přiděluje práci. Je to Slovák, ze Sniny a ještě jedna Slovenka z Popradu. Dělají tam dva měsíce. Předtím tam dělala Angličanka, to nám bylo moc dobře, ale tahle nás teď diskriminuje. Ta holka, ta Slovenka. [...] Protože ví, že jsme Romové.“²⁴

Na replikaci zavedených vzorců ukazovaly i výpovědi o ostatních Romech. Se silící imigrací Romů ze Slovenska do daného města sílila i potřeba vzájemného vymezování se. Nejsilněji to bylo cítit ve vztahu k Romům, kteří do Anglie přicházeli z vesnice sousedící s Margovanami. Romové z této vesnice byli ještě v kontextu mezivesnických vztahů před počátky migrace do Anglie považováni margovanskými Romy za *degeša* – tj. „špinavé“ Romy, vůči kterým se margovanští vymezovali. Při výzkumných návštěvách v anglickém městě v roce 2016 a 2017 bylo pokračující se vymezování vůči Romům z této vesnice jedno z hlavních témat diskusí. Podle margovanských tak v Anglii byl klid, dokud se tito Romové, kteří s nimi ve většině sdíleli stejnou čtvrť na okraji města, nepřistěhovali. Nápadní měli být především dlouhými sukněmi, měli chodit špinaví, a to i když opustili vlastní čtvrť a vyjeli do centra města. Jeden

24 Nahrávka č. 2005-12-20-04. Rozhovor s mužem (21 let) vedly Zuzana Znamenáčková a Petra Dobruská 20. 12. 2005 v Margovanech. Originál: „*Hin odoj gadže, man hin pre miro ofis - pre kancelarija miro šefos, so man jov thovel andre buči, jov hin Slovakos Sñinarar a jekh Slovačka Popradnatar. Keren odoj duj čhon. Predtim kerlas odoj Angličanka, has amenge fejs lačhes, ale akana joj amen diskriminiňel. Koja rakli, koja Slovačka. [...] Bo džanel, kaj sam Roma.*“

z margovanských Romů si tak stěžoval, že dokud se nepřistěhovali, nikdo je (margovanské) ve veřejném prostoru s Romy neasocioval.²⁵

Margovanští Romové ale současně přejímali stereotypizovaný obraz o anglických Romech, pomocí kterého vysvětlovali případnou nevráživost ze strany Angličanů vůči Romům obecně:

„No protože tady co jsou angličtí Romové, tak tady nám vyprávěli, že oni kradou, bijí se. Ale to jsou ti angličtí Romové, kteří žijí v takových karavanech, nemají domy. No tak proto někteří Angličané nemají rádi Romy.“²⁶

I proto, že navzdory narativu rovnosti margovanští Romové nadále internalizovali stigmatizaci Romů jako skupiny, dávalo jim smysl svoje romství situačně skrývat. Takovou strategii ovšem přisuzovali i jiné skupině – Pakistáncům, se kterými přicházeli do častého kontaktu. Pakistánci žili v anglickém městě s Romy ve stejné čtvrti, často byli majitelé jejich bytů, poskytovatelé taxi služeb a provozovatelé lokálních obchodů. K Pakistáncům chodili Romové, především v začátcích pobytu v Anglii, na „fušky“ – pomáhali jim s prací okolo domů, na zahradě atp. Podle margovanských Romů byli Pakistánci rovněž příslušníci romského etnika, kteří ovšem svoji romskou identitu skrývali – údajně právě z důvodu snahy vymanění se z etnické stigmatizace. Na společnou romskou identitu s Pakistánci měly dle margovanských ukazovat dva základní znaky – barva pleti a jazyk (Margovanští Romové si totiž všímali podobnosti základní slovní zásoby [poukazovali zejména na slovní zásobu týkající se částí lidského těla] romštiny a urdštiny). Díky častému kontaktu se navíc mnozí Pakistánci romsky skutečně naučili, i když se patrně jednalo o omezené jazykové domény (svědky jsme toho byli například v interakci s pakistánským prodávacem v lokálním obchodě).²⁷ Přes přesvědčení o sdílené skupinové identitě (nebo možná právě proto) a přesto, že někteří Romové připomínali vzájemné přátelské vztahy, směrem k Pakistáncům jsme

25 V této souvislosti jsme zaznamenali i terminologické vymezení – zatímco o Romech z vedlejší slovenské vesnice říkali v kontextu anglického města, že jsou to *gypsy*, sebe v protikladu označovali jako *Roma*. Nicméně z našich pozorování a rozhovorů vyplývá, že se jedná o terminologické vymezení spíše ojedinělé, než obecně přijímané.

26 Nahrávka č. 2006-12-01-03. Rozhovor se ženou (45 let) vedly Petra Dobruská a Zuzana Znamenáčková 1. 12. 2006 v Anglii. Originál: *„Ta bo adaj so hine anglicke Roma, ta adaj denas amenge kavka дума, hoj adaj čoren, maren pes, ale oda kole anglicke Roma, so bešen andro sar karavana, nane len khera. No, ta vaš kada na kamen le Romen, poňektore Angličana.“*

27 V tomto kontextu je ze sociolingvistického hlediska zajímavá výpověď jednoho z Romů, který tvrdil, že margovanští Romové v přítomnosti Pakistánců někdy záměrně přepínali do slovenštiny, kterou tak používali jako tajný jazykový kód (*kaj te na rozuminen „aby nerozuměli“*). Ort, terénní deník 1. 11. 2016.

ze strany margovanských Romů zaznamenali především negativní výpovědi. Pakistánci tak podle jednoho z Romů „žijí ještě hůř než Romové, nejedí ve dne, jen v noci a chodí špinaví.“²⁸ Taková výpověď narušuje narativ rovnosti hned ve dvou ohledech – na jedné straně vymezením se vůči jiné skupině, na straně druhé typem argumentace („hůř než Romové“), ve kterém mluvčí opět dokládá internalizaci stigmatizace Romů jakožto skupiny.²⁹ O replikaci vzorců meziskupinových hranic i samotné použité argumentace svědčí i dílčí výpovědi o samotných Angličanech:

„Ale gádzovia rozprávajú, že Cigáni, ak majú peniaze, pijú, chlastajú a takto. Ať sa prídu pozrieť do Anglie. V pondelok idú Angličania do roboty, v piatok všetky peniaze prepijú a zas a znova.“³⁰

Pokud uvažujeme o replikaci meziskupinových hranic a principu jejich vytváření, je nutné zohlednit, že nové formy vnitroskupinové, respektive meziskupinové diferenciací vznikaly skrze samotné fenomény transnacionální migrace a náboženské konverze. Romská komunita v Margovanech vykazovala známky vnitřní sociální hierarchizace přirozeně už v počátcích našeho výzkumu, tedy ještě v období „před migrací“ a „před konverzí“. V jazyce místních byla jedna z rovin takové vnitřní hierarchizace vyjadřována dělením na *uprune Roma* („horní Romové“) a *telune Roma* („dolní Romové“). Ačkoliv takové dělení do velké míry kopírovalo vymezení teritoria v rámci margovanské osady (jak pojmenování napovídá, *uprune Roma* obývali její vrchní část a *telune Roma* spíše její spodní část), hranice byla daleko spíše definována příslušností k *fajtě*, tj. širšímu rodinnému celku.³¹ Kategorie *uprune Roma* byla v rámci takového dělení asociována s vyšším sociálním statutem a byli to právě *uprune Roma*, kteří se v lokálním kontextu stali hybnou silou sledovaných fenoménů (Dobruská 2018).

Hranice mezi konvertity a nekonvertity byla od počátku svého vzniku doprovázena výraznými emocemi. Nová letniční víra totiž redefinovala dosavadní pojetí důležitých rituálů a aspektů duchovního světa margovanských Romů. Takové proměny, stejně jako nově definované vztahy, se na čas staly stěžejními tématy diskusí, ale i zdroji konfliktů v rámci skupiny. Konverze sice částečně kopírovala existující hranici mezi *uprune* a *telune*, kdy konvertovali

28 Ort, terénní deník 1. 11. 2016. Rozhovor s mužem (41 let) vedl Jan Ort 1. 11. 2016 v Anglii. Originál: „Jon mek goreder dživen sar Roma. Jon na chan dživese, ča rači. Melales pen uren.“

29 O stejném typu argumentace píše ve své práci o Romech na Slovensku Ort (2017: 43).

30 Nahrávka č. 2007-02-17-03. Rozhovor s mužem (40 let) vedly Petra Dobruská a Zuzana Znamenáčková 17. 2. 2007 v Anglii. Rozhovor byl veden v romštině, ze strany mluvčího se jednalo o dílčí přepnutí do slovenštiny, které nebudeme na tomto místě analyzovat.

31 Nutno upřesnit, že se nejednalo o kategorie statické, ale dynamické, se kterými bylo možné různým způsobem v různých situacích zacházet.

především *uprune*, v některých případech ale vedlo na jejím základě i ke štěpení dílčích nukleárních rodin. Konfliktnost a emociální zatíženost nově vzniklé hranice postupem času opadla, nicméně nově vzniklé kategorie zůstaly platné, jakkoliv příináležitost k nim mohla být situační, dynamická a nikoliv vždy zřetelná (srov. sociální funkci letničních bohoslužeb v Anglii). Platnost kategorií se navíc netýkala jen samotného společenství margovanských Romů, ale celého sledovaného transnacionálního pole. Takové kategorie tak mohly být aplikovány na vymezení vztahů v prostředí anglického města, s neromskými vesničany na Slovensku, ale třeba i vztahu k celým romským komunitám v dílčích vesnicích stejného regionu.

Obdobně vytvářela nové hranice, respektive prohlubovala některé stávající, i samotná transnacionální migrace. Předně v rámci společenství margovanských Romů dala vzniknout prostorové distinkci Romů v Anglii a Romů na Slovensku, jakkoliv pohyb mezi oběma místy zůstával značně dynamický. Vzhledem k celkové provázanosti obou míst se ovšem nejednalo o pouhé vymezení těch, kteří migrovali a těch, kteří nemigrovali, ale spíše oddělení těch, kteří z pohybu lidí a peněz profitovali a těch, kterým takový pohyb žádný zisk nepřinášel. V počátcích výzkumu se migrace týkala opět především *uprune Roma*, později se do ní zapojovali i Romové s nižším sociálním statutem. I tak ale s ohledem na participaci na transnacionálních pohybech docházelo ke zvyšujícím se nerovnostem v rámci samotné komunity Romů v Margovanech. Podobně jako u konverze se takto nově stanovená hranice týkala ale i vztahů mezi romskými komunitami v jednotlivých vesnicích regionu východního Slovenska.

5. Cílová lokalita?

Na příkladu transnacionální migrace margovanských Romů, respektive jedné konkrétní rodiny, ještě krátce rozebereme a zproblematizujeme pojem „cílová lokalita migrace“. Viděli jsme, že teorie transnacionální migrace se vymezují vůči bipolárnímu pojetí, dle kterého jsou migranti z jednoho místa „vykořeneční“ a na jiném místě se integrují. V tomto kontextu lze i termíny „zdrojová“ a „cílová lokalita migrace“ vnímat spíše kontextuálně, nikoliv jako vyjádření finálnosti transnacionálního pohybu. Transnacionální migrace je dynamický pohyb a ani anglické město nemuselo být v očích margovanských Romů, kterých v roce 2015 žilo v Anglii až 900 (Prokeš at al 2016: 207), onou cílovou lokalitou.

Pro ilustraci dynamiky transnacionálního pohybu lze uvést příběh Ferka, který se narodil v českém městě Beránky, přičemž jeho rodiče pocházeli z Margovan. Krátce po roce 2000 ale museli Beránky kvůli ztrátě bydlení opustit a vrátili se zpět k příbuzným do rodné obce na Slovensku. Ferko si zde našel partnerku Margitu, narodily se jim tři děti a společně odešli do Anglie.

V červenci 2015 jsme se s nimi setkali v Margovanech, kam přijeli z Anglie a odkud se zároveň chystali do Kanady, a to skrze podání azylové žádosti. Motivaci shrnula v rozhovoru Margita:

„To je jedno, jestli daleko nebo blízko. Kde je lepší život, tam půjdeme. A tady [na Slovensku] se nic nedá... Chtěli bychom tady zůstat, protože doma je doma, ale tady se nedá nic...“³²

Vyjádřené vazby k domovu potvrzuje i investice do nemovitostí – Ferko s Margitou byli jedni z těch, kteří si v margovanské osadě postavili nový dům:

„Takhle je jistota, ne, kdyby se tam něco stalo, tak máme doma dům. Abych nebyla na nikom závislá.“³³

Při návštěvě Anglie v listopadu 2016 jsme se ovšem s touto rodinou setkali znovu. V Kanadě strávili přesně rok, než se vrátili zpět do anglického města. Jako důvod návratu do Anglie uvedla Margita přílišnou vzdálenost od rodiny – „táta mi pořád volal, abych jela domů, protože jsme daleko. Kdyby se tam něco stalo, tak se nedostaneme domů.“³⁴ Vzhledem k tomu, že rodiče Margity (ale i Ferka) žili v té době v Margovanech, a tedy i při předchozím pobytu svých potomků v Anglii mimo pravidelný fyzický kontakt, nejednalo se ani tak o rozdíl ve vzdálenosti fyzické, ale spíše ve vzdálenosti symbolické. Odlišný status azylových migrantů, odlišná povaha hranice, ale i odlišný ekonomický kapitál, který byl potřeba na cestu „domů“ na Slovensko činili Kanadu symbolicky výrazně vzdálenější, než Anglii. Vedle přílišného oddálení od vlastní rodiny zmínila Margita ale i narušení dalších sociálních vazeb, tentokrátě těch, které v Anglii (resp. na Slovensku) zajišťoval letniční sbor. V Kanadě sice letniční sbor byl, ale skrze postavu tamního pastora jim nevyhovoval. Následná výpověď tedy opět ukazuje, že letniční sbor měl v argumentaci migračních narativů důležité místo v migračních narativech, a to (i) v kontextu adaptace na nové prostředí.

32 Nahrávka č. 2015-07-03-01. Rozhovor se ženou (31 let) vedli Petra Dobruská a Jan Ort 13. 7. 2015 v Margovanech. Originál: „*Ta oda jekh, či hin dur či paše, ta kaj hin feder dživipen odoj džaha. A adaj pes na del ňisoha... bi kamas adaj te ačhol, bo khere hin khere, na, ale adaj pes na del ňisoha...*“

33 Nahrávka č. 2015-07-03-01. Rozhovor se ženou (31 let) vedli Petra Dobruská a Jan Ort 13. 7. 2015 v Margovanech. Originál: „*Kavka hin istota, na, te vareso pes ačhol odoj, khere hin kher. Hoj na som pre varekaste zavislo.*“

34 Nahrávka č. 2016-11-03-01. Rozhovor se ženou (32let) vedl Jan Ort 3. 11. 2016 v Anglii. Originál: „*Furt vičínlas o dad mange, hoj te džav khere, bo hoj dur sam, hoj či ačhel pes vareso abo so najši khere te dochudes.*“

„On [pastor] je takový, jak bych ti to řekla, já jsem z něho necítila, že by byl pastýř. O Bohu povídal dobře, to umí každý mluvit o Bohu, ale necítila jsem to, co [cítit] máš. My už jsme zvyklí na jiné sbory, rozumíš, že nám to tam [ve sborech] sedí. Ale tam [ve sborech v Kanadě] nám- mi to nesešlo, nic.“^{35 36}

Při další návštěvě Anglie v prosinci roku 2017 se Margita svěřila s plány opustit dané město a odstěhovat se jinam v rámci Anglie. Podle jejích vlastních slov bylo cílem odejít někam, kde není tolik Romů.³⁷ Její postoj ukazuje, že přes původně formulované možnosti etnické anonymity, respektive rovnosti, začala být asociace s romstvím v kontextu daného města vnímána jako stále zřetelnější stigma, ze kterého bylo v lokálním kontextu těžké vystoupit.

Takový vývoj lze spatřovat v kontextu posilování interetnické hranice, které lze ilustrovat výše zmíněným zavedením etnicky homogenního letničního sboru; nárůstu počtu (nejen margovanských) Romů v daném městě; ale i celkového socio-politického kontextu, kdy (nejen) v Anglii došlo v souvislosti s tzv. migrační krizí k nárůstu xenofobních nálad, které se obracely proti imigrantům bez ohledu na délku pobytu v Anglii. V takové situaci proběhlo referendum o Brexitu, ve kterém bylo 23. 6. 2016 odhlasováno vystoupení Spojeného království z Evropské unie. Situace okolo Brexitu zvýšila nejistotu margovanských Romů, kteří nevěděli, zda-li a popřípadě za jakých okolností budou moct v Anglii zůstat.

6. Závěr

V textu jsme se pokusili s ohledem na soudobé teorie migrace narušit bipolární vnímání migrace na příkladu transnacionálního společenství margovanských Romů. Ukázali jsme, že takové společenství udržuje transnacionální skupinovou identitu a vykazuje rysy, které pro konstruování skupinových hranic v kontextu migrace Romů popsal Uherek: a) permanentní tok informací, b) starost o ostatní členy skupiny, c) poskytování informací o sobě, d) návštěvování, obdarovávání (Uherek 2018; viz výše). Význam transnacionálních vazeb je současně nutné vnímat s ohledem na daný sociální kontext a zároveň

35 Nahrávka č. 2016-11-03-01. Rozhovor se ženou (32 let) vedl Jan Ort 3. 11. 2016 v Anglii. Originál: „Jov ajsa hino sar te bi, sar tuke phenava, me lestar na čujinavas avka pastëris, sar pastëris, Prostë laches delas duma pal o Del, a oda sako džanel pal o Del duma te del, ale na čujinavas koda, so majines. Amen pre aver varesave sbori sam sikhade, rozumines, hoj te pasinel amenge kodoj, no ale kodoj amenge- mange na pasinlas, nič.“

36 Výpověď lze jistě vnímat i jako racionalizaci neúspěšné migrace. Zde se nám ale jedná o typ použité argumentace bez ohledu na její reálný základ.

37 Ort, terénní deník 14. 12. 2017.

i ve vztahu k jednotlivým generacím margovanských Romů. Poukázali jsme tak na to, že nejmladší generace Romů, která již vyrostla v Anglii, měla k „domovské“ obci na Slovensku jiný vztah než generace starší, a to i s ohledem na odlišné jazykové (ne)kompetence. Obdobný mezigenerační posun ve vztahu k transnacionálním vazbám by s vysokou pravděpodobností bylo možné sledovat i v moravském městě Beránky, ve kterém jsme ale další výzkum neprováděli.

Pokud chceme narušit bipolaritu vnímání „starého Slovenska“ a „nové Anglie“, je nutné připomenout, že na základě takové dichotomie byly často vystavěny výpovědi samotných margovanských Romů. Takto nastavené migrační narativy vykazovaly mnohé rysy, které se objevovaly v narativech o poválečné migraci ze Slovenska do českých zemí (rasismus vs. rovné přijetí; socioekonomická stagnace vs. vzestupná socioekonomická mobilita). Na tomto místě nám nejde o negaci možností, které poskytuje nové prostředí, ale o ukázání na replikaci narativních vzorců, které jsou používány v rámci kapitalizace vlastní migrační zkušenosti. Replikaci narativních vzorců a situační podmínění jejich využití bez ohledu na vazbu ke konkrétnímu místu jsme ukázali na příběhu Margity a Ferka, kteří postupně asociovali prostředí anglického města se socio-ekonomickou stagnací. Obdobně jsme v tomto případě zproblematizovali dichotomii „zdrojové“ a „cílové“ lokality. Tzv. „zdrojová“ lokalita je totiž margovanskými Romy často pojímána naopak jako „cíl“ kapitalizace migrační zkušenosti, a to ať už v narativní, nebo materiální podobě.

Podobně jako je rozostřená jednoznačná hranice mezi „domovem“ a „cizinou“, značně dynamická a kontextuální byla i hranice náboženské konverze. Jak jsme ukázali, letniční sbory hrály významnou úlohu při získání sociálních vazeb v novém prostředí, respektive později v transnacionální provázanosti či posilování etnické hranice. Současně se ale mnozí Romové stávali součástí letničního sboru, ačkoliv se vůči „nové víře“ jindy vymezovali a zpočátku například jezdili na Slovensko za účelem římsko-katolického křtu vlastních nově narozených dětí.

Květen 2018

Zdroje

- Seznam použitých nahrávek z archivu Semináře romistiky
(Katedra středoevropských studií, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy):
- Nahrávka č. 2005-02-09-01, nahrála Zuzana Znamenáčková
9. 2. 2005 na Slovensku, romsky.
- Nahrávka č. 2005-02-12-01, nahrála Zuzana Znamenáčková
12. 2. 2005 na Slovensku, romsky.
- Nahrávka č. 2005-10-24-02, nahrála Zuzana Znamenáčková
24. 10. 2005 na Slovensku, romsky.
- Nahrávka č. 2005-10-26-05, nahrála Zuzana Znamenáčková
26. 10. 2005 na Slovensku, romsky.
- Nahrávka č. 2005-12-20-04, nahrály Zuzana Znamenáčková a Petra
Dobruská 20. 12. 2005 na Slovensku, romsky.
- Nahrávka č. 2006-12-01-03, nahrály Petra Dobruská
a Zuzana Znamenáčková 1. 12. 2006 v Anglii, romsky.
- Nahrávka č. 2007-02-17-03, nahrály Petra Dobruská
a Zuzana Znamenáčková 17. 2. 2007 v Anglii, romsky.
- Nahrávka č. 2007-10-10-03, nahrály Petra Dobruská
a Františka Dvorská 10. 10. 2007 v Anglii, romsky.
- Nahrávka č. 2008-02-03-01, nahrály Petra Dobruská
a Zuzana Znamenáčková 3. 2. 2008 na Slovensku, romsky.
- Nahrávka č. 2015-07-13-01, nahráli Petra Dobruská
a Jan Ort 13. 7. 2015 na Slovensku, romsky.
- Nahrávka č. 2016-11-03-01, nahrál Jan Ort 3. 11. 2016 v Anglii, romsky.

Literatura

- Anderson, Allan. 2004. *An Introduction to Pentecostalism*.
Cambridge: Cambridge University Press.
- Basch, Linda – Glick-Schiller, Nina – Szanton-Blanc, Cristina. 1994.
*Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments,
and Deterritorialized Nation-States*. London: George Allen.
- Dobruská, Petra. 2018. The mobility of Roma from a Slovak Village and its
influence on Local Communities. In: Hornstein Tomic, Caroline – Scholl-
Schneider, Sarah – Pichler, Robert (eds.): *Remigration to post-socialist
Europe: Hopes and realities of return*. Berlin: LIT Verlag. [v tisku]
- Fawcett, James T. 1989. Networks, linkages, and migration systems.
International Migration Review 23, 3: 671–680.
- Gardner, Katy. 1993. Desh-Bidesh: Silhety Images of Home and Away. *Man* 28: 1–15.
- Grill, Jan. 2008. „Mange mište pro Čechy“ (Mně je v Čechách dobře): slovenští
Romové na českých stavbách. *Migrace-on-line*. [online]. Multikulturní centrum
Praha. [2016-12-27] Dostupné z: [http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/
mange-miste-procechy-mne-je-v-cechach-dobre-slovensti-romove-na-ceskych-stavbach](http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/mange-miste-procechy-mne-je-v-cechach-dobre-slovensti-romove-na-ceskych-stavbach).
- Grill, Jan. 2012. ‘Going up to England’: Exploring mobilities among Roma from
Eastern Slovakia. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 38, 8: 1269–1287.
- Grill, Jan. 2015. Historické premeny štruktúry medzikultúrnych vzťahov.
Formy spoluzitia v prípade Tarkoviec na východnom Slovensku. In:
Podolinská, Tatiana – Hrustič, Tomáš (eds.): *Čierna-biele svety. Rómovia
v majoritnej spoločnosti na Slovensku*. Bratislava: Veda: 146–171.

- Grill, Jan. 2017. 'In England, they don't call you black!' Migrating racialisations and the production of Roma difference across Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*: 1–20.
- Glick-Schiller, Nina – Fouron, Georges. 1990. 'Everywhere We Go, We Are in Danger': Ti Manno and the Emergence of a Haitian Transnational Identity. *American Ethnologist* 17, 2: 329–347.
- Glick-Schiller, Nina – Basch, Linda – Szanton-Blanc, Cristina. 1995. From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration. *Anthropological Quarterly* 68, 1: 48–63.
- Gow, Peter. 2006. Forgetting Conversion: The Summer Institute of Linguistics Mission in the Piro Lived World. In: Cannell, Fenella (ed.): *The Anthropology of Christianity*. Durham and London: Duke University Press: 211–239.
- Gupta, Akhil – Ferguson, James. 1992. Beyond „Culture“: Space, Identity, and the Politics of Difference. *Cultural Anthropology* 7, 1: 6–23.
- Guy, Will. 1977. *The Attempt of Socialist Czechoslovakia to Assimilate its Gypsy Population*. Disertační práce. Bristol: University of Bristol.
- Hrustič, Tomáš. 2010. My nemáme rozdielov. Diskurz o etnicite a identite rómskych a nerómskych svedkov Jehovových na východnom Slovensku. *Romano džaniben* 17, 1: 27–43.
- Hübschmannová, Milena. 1993. *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Hübschmannová, Milena. 1999. Několik poznámek k hodnotám Romů. In: *Romové v České republice 1945–89*. Praha: Socioklub: 16–66.
- Jerolmack, Colin – Khan, Shamus. 2014. Talk Is Cheap: Ethnography and the Attitudinal Fallacy. *Sociological Methods & Research*: 1–32.
- Jurová, Anna. 1993. *Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945*. Bratislava: Spoločenskovedný ústav Slovenskej akadémie vied v Košiciach, Goldpress.
- Kobes, Tomáš. 2010. Fajta a povaha príbuzenství obyvatel východoslovenských rómskych osad. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 46, 2: 235–255
- Kobes, Tomáš. 2012. „Naši Romové“ – difrakční vzorce odlišnosti východoslovenského venkova. *Romano džaniben* 19, 2: 9–34.
- Light, Ivan – Bhachu, Parminder – Karageorgis, Stavros. 1989. Migration networks and immigrant entrepreneurship. In: *Institute for Social Research* 5. Los Angeles: University of California. [2015-12-29] Dostupné z: <http://escholarship.org/uc/item/50g990sk>.
- Nekorjak, Michal. 2005. „Labour migration of Ukrainians into the Czech Republic.“ Nepochikovaný pracovní text pro the European Graduate School for Social Sciences seminar, Telč 19.–22. 5. 2005.
- Ort, Jan. 2016. Migrace z východoslovenské vesnice. Historický přehled a současné modely. *Romano džaniben* 23, 2: 39–69.
- Ort, Jan. 2017. *Mobilita Romů v kontextu lokálních vztahů. Případová studie z okresu Svidník na východním Slovensku*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra střeoevropských studií.
- Pavelčíková, Nina. 2004. *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR.
- Pavelčíková, Nina. 2015. Vztah Romů k práci – konfrontace stereotypu s historickými doklady. *Český lid* 102: 307–328.
- Podolinská, Tatiana. 2009. „Nová“ rómska duchovná identita. Charizmatické hnutia medzi Rómami na Slovensku. In: Kiliánová, Gabriela – Kowalská, Eva – Krekovičová, Eva (eds.): *My a tí druhí v modernej spoločnosti: konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava: Veda: 175–216.

- Podolinská, Tatiana. 2014. Questioning the theory of deprivation: Pentecostal Roma in Slovakia. In: Thurfjell, David – Marsh, Adrian (eds.): *Romani Pentecostalism. Gypsies and Charismatic Christianity*. Frankfurt am Main: Peter Lang International Academic Publishers: 84–101.
- Podolinská, Tatiana – Hrustič, Tomáš. 2010. *Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou*. Bratislava: ÚEt SAV.
- Prokeš, Michal – Viktorová, Barbora – Šotola, Jaroslav. 2016. Korbany. In: Šotola, Jaroslav – Rodrígez Polo, Mario (eds.): *Etnografie sociální mobility: Etnicita, bariéry, dominance*. Olomouc: Vydavatelství Filozofické fakulty UP: 185–236.
- Ripka, Štěpán. 2013. Znovuzrození křesťané v pasti: svědectví v sociálním výzkumu. In: Stöckelová, Tereza – Abu Ghosh, Yasar (eds.): *Etnografie. Improvizace v teorii a terénní praxi*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON): 148–174.
- Sadílková, Helena. 2016. *Poválečná historie Romů ve vzpomínkách pmětníků: Možnosti rekonstrukce poválečné migrace vybrané skupiny Romů ze Slovenska do českých zemí*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Dějiny a kultury zemí Asie a Afriky.
- Scheffel, David Z.. 2015. Belonging and domesticated ethnicity in Velký Šariš, Slovakia. *Romani studies* 25, 2: 115–149.
- Synková, Hana. 2006. In the Czech Republic they call you 'Mister': The migration of Slovak Roma as atactic to overcome exclusion. *Migrace-on-line*. [online]. Multikulturální centrum Praha. [2016-12-27] Dostupné z: <http://migrationonline.cz/en/in-the-czech-republic-they-call-you>.
- Szaló, Csaba. 2007. *Transnacionální migrace. Proměny identit, hranic a vědění o nich*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Uherek, Zdeněk. 2007. Romské migrace ze Slovenska v kontextu evropských migračních trendů. *Sociologický časopis* 43, 4: 747–774.
- Uherek, Zdeněk. 2018 Czech and Slovak Romani on the Path Abroad: Migration and Human Personality. *Romani studies* 28, 1: 79–108.
- Vertovec, Steven – Cohen, Robin (eds). 1999. *Migration, Diaspora and Transnationalism*. Bodmin: MPG Books.
- Vertovec, Steven. 2009. *Transnationalism. Key Ideas*. New York: Routledge.
- Werbner, Prina. 2002. The Place which is Diaspora: Citizenship, Religion and Gender in the Making of Chaordic Transnationalism. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 28: 119–136.
- Wimmer, Andreas – Glick-Shiller, Nina. 2002a. Methodological Nationalism and Beyond: Nation-State Building, Migration and the Social Sciences. *Global Networks* 2, 4: 301–334.
- Wimmer, Andreas – Glick-Shiller, Nina. 2002b. Methodological Nationalism and the Study of Migration. *European Journal of Sociology* 43, 2: 217–240.
- Wimmer, Andreas – Glick-Shiller, Nina. 2003. Methodological Nationalism, the Social Sciences, and the Study of Migration: An Essay in Historical Epistemology. *International Migration Review* 37, 3: 576–610.
- Zlotnik, Hania. 1992. Empirical identification of international migration systems. In: Kritz, Mary M. – Lim, Lin Lean – Zlotnik, Hania (eds.): *International Migration Systems – A Global Approach*. Oxford: Clarendon Press: 19–40.

Jiří Woitsch – Adéla Júnová Macková a kol.:

Etnologie v zúženém prostoru

... Etnologie v zúženém prostoru

Jiří Woitsch, Adéla Júnová Macková a kolektiv

Kolektivní monografie popisující a analyzující základní institucionální, personální a teoreticko-metodologické proměny etnologie a příbuzných oborů ve 2. polovině 20. století. První rozsáhlé dílo vydané po roce 1989, které se zevrubně a kriticky zabývá dějinami etnologie v širokých společenských, politických a kulturních kontextech s důrazem na vývoj oboru v nejdejší Československu a dalších zemích střední Evropy.

Vydal Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha 2016, 498 s., rejstřík, anglické resumé.

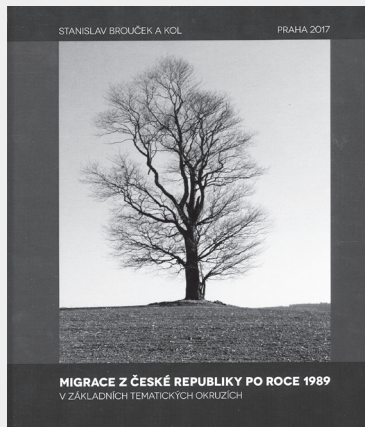
ISBN 978-80-88081-10-4 (váz.)

ISBN 978-80-88081-11-1 (online: pdf)

Cena 0 Kč

Stanislav Brouček a kol.

Migrace z České republiky po roce 1989
v základních tematických okruzích

Práce představuje rekapitulaci vztahu mezi společností v českých zemích a zahraničními krajinami. Migrace z českých zemí několikrát změnila své ústřední téma: 1918–1938 to bylo téma ekonomického a sociálního *vystěhovalectví*; 1938–1945 a 1948–1989 téma protifašistického resp. protikomunistického *exilu*. Po roce 1989 je to téma nového institucionálně organizovaného *formování moderní české diaspory*. V posledním desetiletí dochází sice k soustavné *diskusi* o této problematice, avšak následné *cílené řešení* ze strany státu, tj. České republiky, dosud chybí. Sumarizace poznatků získaných z reakcí zahraničních Čechů o organizování kontaktů s Českou republikou ukazuje, že krajané především

potřebují *jedno konkrétní místo*, jednu adresu, „one stop shop“, kam by se obraceli se svými konkrétními věcnými požadavky. Práce ve vybraných tematických okruzích shrnuje resortní problematiku a je podkladem pro usnesení Senátu PČR adresované vládě ČR, která by měla učinit politické rozhodnutí nově organizovat vztah ČR k české diaspoře.

Vydal Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha 2017, 298 s., přílohy, anglické resumé.

ISBN 978-80-88081-09-8

Cena s DPH 200 Kč

Objednávky vyřizuje B. Gergelová: gergelova@eu.cas.cz.